

SENSURILE CULTURII MODERNE ÎN OPERA LUI TITU MAIORESCU

CONSTANTIN SCHIFIRNET

Exegeza l-a perceput pe Titu Maiorescu, încă de la primele sale prezențe în spațiul public, ca pe un om modern și un exponent al culturii moderne¹. Cu toate acestea nu s-a întreprins încă un studiu asupra înțelesurilor conferite culturii moderne de intemeietorul criticii românești. Cum a gândit marele critic cultura modernă? La această întrebare încercăm să răspundem.

Despre Maiorescu trebuie discutat ca unul dintre cei mai importanți actori sociali ai societății românești constituise după Unirea din 1859, în care statul național este promotorul dezvoltării moderne². Agenții sociali ai evoluției moderne provin din afara proceselor sociale și economice în care ar fi trebuit să se fi înrădăcinat actul de modernizare românească, în același trend ca în Occident. Societatea românească de după Unirea din 1859 se edifică prin oameni și grupuri atașate noii paradigmă de dezvoltare, care înseamnă, înainte de orice, o construcție instituțională modernă.

Reîntoarcerea de la studii din străinătate a viitorului profesor are loc după momentul Unirii, deci în plină perioadă de adoptare a deciziilor privind construcția instituțională. Ca probă a nevoii de oameni cu alte competențe în structuri ale noului stat este ascensiunea socială foarte rapidă a Tânărului cărturar, care, semnificativ, nu dispunea de alte resurse decât propriile calificări câștigate în mod strălucit în universități europene. S-ar fi cuvenit o dezbatere mai amplă asupra rolului jucat de personalități românești, selectate social pe criterii strict meritocratice, în evoluția culturii naționale, ceea ce nu putem face aici. Trebuie însă subliniat că Titu Maiorescu se înscrie, alături de Spiru Haret, Take Ionescu, I.L. Caragiale, Ion Creangă în grupul creatorilor culturii române moderne, ce provin din alte categorii sociale decât clasa boierească. Toți devin modele de conduită modernă pentru alte personalități ce aparțin boierimii, dar pentru care criteriul esențial al ascensiunii profesionale îl reprezintă meritul și calificările personale. Agenții schimbării în faza de intensă modernizare nu mai erau boierii

¹ E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, București, Editura Minerva, 1940; Vladimir Streinu, *Clasicii noștri*, București, Editura Tineretului, 1969; Ovidiu Cotruș, *Titu Maiorescu și cultura română*, ediție îngrijită de Cornel Ungureanu, Pitești, Editura Paralela 45, 2000; Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, ediția a III-a, București, Humanitas, 2000.

² Vézi Constantin Schifirnet, *Doctrina socială și politică a lui Titu Maiorescu*, studiu introductiv la Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, Editura Albatros, 2001, p. V.

sau clericii, ci intelectuali ce trăiau din exercitarea unei profesii. Între aceștia un loc proeminent îl ocupă Titu Maiorescu. El dă expresie nouului tip de producător cultural, motor al dezvoltării societății moderne, și a înțeles că fără o nouă elită capabilă să impună și să controleze puterea în noul stat românesc, să dea coerență și sens ansamblului societății românești, proiectul de schimbare a modelului de dezvoltarea la care visaseră și gândiseră atâtea generații se putea năriu foarte repede.

Titu Maiorescu este tipul caracteristic unei epoci de schimbare radicală, implicat nemijlocit în dezvoltarea modernă a țării. Cum spunea C. Rădulescu-Motru, cu prilejul constituirii guvernului Maiorescu la 28 martie 1912, nouui prim-ministru fi lipsea originea nobilă din împărații Bizanțului sau din boierii Fanarului: „Un om din popor care fără să moștenească nume și avere, s-a impus prin munca sa, care deși chemat la situațiuni înalte, n-a neglijat să-și facă datoriiile legate de profesiunea sa.”³ Înaltul demnitar a fost întemeietor în marile domenii ale culturii și vieții sociale: filosofie, estetică, lingvistică, critică literară, sociologie, logică, iar în planul activității practice a fost avocat, profesor, director de școală, conducător de reviste, lider necontestat al celei mai importante societăți culturale — *Junimea* —, rector al ambelor universități românești, ambasador, deputat, ministru, prim-ministru, poziții sociale neîntâlnite la nici-unul dintre oamenii de seamă ai celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Să spunem că îi înțelegem ideile lui Maiorescu numai prin integrarea în evoluția culturii române. Iată, să nu uităm preponderența în arealul românesc a unor curente străine, grecismul fiind unul proeminent, curent care, paradoxal, a îndrumat elita românească spre cultura modernă din Occident, cu precădere franceză. Dar cultura românească rămânea în continuare, până la începutul secolului al XIX-lea, atașată valorilor slavone și grecești, oferind cadrul pentru circulația liberă a culturii post-bizantine⁴.

În perioada 1830-1870 cultura din toate provinciile românești se modernizează, cu toată originalitatea ei mai modestă. Cu deosebire în literatură se manifestă sincronismul cu literaturile europene, mijlocul principal fiind traducerea operelor străine, și peremotoriu este Ion Heliade Rădulescu cu al său plan pentru înființarea unei „Biblioteci universale“, care ar fi urmat să publice 21 de volume pe an, cu scrieri de istorie, de poezie și romane, de filosofie, de drept, de politică, de economie politică, de științe naturale, de arte, de retorică.

Cultura română din această perioadă este traversată de curente și influențe. Latinismul se resimte în istorie, lingvistică și chiar în creația literară. Recursul la limba și cultura latină este un semn al modernității, numai că exagerarea lui a dus la fenomene culturale anacronice, fapt surprins de Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo și Vasile Alecsandri. Se impune puternic influența franceză în toate domeniile culturii, suport decisiv în orientarea culturii românești spre modernitate.

³ C. Rădulescu-Motru, *Ministerul Maiorescu*, „Noua Revistă Română“, vol. XII, nr. 1, 15 aprilie 1912, p. 2.

⁴ Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, Editura pentru Literatură, 1968.

Schimbarea viziunii asupra culturii o produc pașoptiștii, în concepția cărora cultura națională rămâne calea fundamentală de recunoaștere a românilor în plan european. Generația de la 1848 impune ideea privind renașterea națiunii române și afirmarea originalității creațore românești, ce va deveni apoi un leit motiv al întregii culturi române. Care sunt elementele originalității naționale? Istoria, limba, cultura populară, civilizația țărănească, portul popular, tradițiile, toate re-găsite în viața și creația poporului român, și ele sunt o mărturie de netăgăduit asupra realității concrete a națiunii române, un argument indisutabil în dove-direa falsității tezei moderniste conform căreia națiunea este o invenție. Afirmația lui Bălcescu că români sunt o nație datorită facultăților lor naturale ce tre-buiesc puse în acțiune într-un cadru național adevarat exprimă un adevăr ușor de demonstrat prin fapte și argumente reale. Când boierul Alecsandri descrie no-bilețea de spirit a poporului roman în poezile sale populare, nu face decât să consemneze asemenea trăsături din creații românești, iar școlitul în universități europene, Titu Maiorescu, reține cam aceleași note definitorii ale psihologiei etnice ale românilor, degajate din culegerea de poezii populare a poetului de la Mircești.

Cultura modernă europeană accentuează emanciparea spiritului uman de sub influența dogmei, tradiției sau superstiției, și susține exercițiul dialogului, al reevaluării continue a oricărui adevăr, în primul rând a adevărurilor științifice. Rațiunea umană este investită cu rolul de instanță supremă în căutarea și demon-strarea adevărului, iar consecințele noii paradigmă sunt creșterea producției de cunoștințe și dezvoltarea științei și tehnicii. Cultura modernă europeană s-a dez-voltat timp de 300 de ani, după cum se vede într-un proces de lungă durată. Ea nu a apărut în Occident spre a iradia către celelalte zone europene, ci s-a plămădit, în ritmuri, cu mijloace diferite și de către actori sociali specifici în întregul areal european. Întemeiată în rationalism, cultura modernă a susținut un tip de comportament social autonom, întreprinzător, pozitivist, critic și meritocratic, conduită ce se impune în toate țările europene, cu deosebire după Marea Revoluție Franceză din 1789.

Pentru Maiorescu cultura modernă se distinge prin diversitate și coexistență a tuturor culturilor. Dezvoltarea culturii unui popor are loc în comunicare cu toate culturile, iar nu prin distrugerea altor culturi: „Cea mai frumoasă înflorire a culturii moderne se vădește prin caracterul ei general, care nici într-un un caz nu se poate confunda cu cosmopolitismul. De acum înainte nu mai este cu putință ca o cultură existentă să se piardă, pentru a face loc alteia. În lumea spiritului, toate conviețuiesc în pace largă olaltă. [...] Cultura trebuie să se impună pe căi de spiritualitate multilaterală, nu prin violență unilaterală.”⁵ Gânditorul român operează cu o idee foarte modernă și de certă actualitate în toate științele despre om și societate. Abordarea maioresciană a culturii naționale proiectează o imagine a concordiei spirituale și aduce în discuție mijloacele dialogului și contactului între culturi. Agresiunea ar trebui să fie străină culturii moderne.

⁵ Titu Maiorescu, *Opere filosofice*, îngrijirea ediției de Alexandru Surdu, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 192.

Riguros vorbind, de fapt nicio cultură, indiferent de puterea economică, militară și tehnologică a unei națiuni, nu este în realitate modernă atât timp cât se dezvoltă prin agresiune asupra altor culturi. Argumentul fundamental îl constituie raționalizarea actelor umane și sociale.

Filosoful a pledat permanent pentru spiritul științific, pentru adevăr, a respins misticismul și iraționalismul. Cursurile sale de logică și de istoria filosofiei cuprind numeroase exemple de susținere a rațiunii și a adevărului științific.

Junimistul a fost acuzat de adversarii săi drept cosmopolit, incriminare față de care a reacționat Eminescu: „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este după cât știm noi *năționalitatea în marginile adevărului*. Mai concret: Ceea ce-i *neadevărat* nu devine *adevărat* prin împrejurarea că-i național, ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național, ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național.”⁶

Maiorescu a înțeles rolul culturii în constituirea națiunii, și al conștiinței naționale, în țări cu un nivel de dezvoltare mai lentă. Însă criticul nu concepea o discrepanță între formele și fondul culturii într-o țară înscrișă pe calea modernizării. Dimpotrivă, gândeau procesul de modernizare ca act de dezvoltare a unor forme adecvate fondului.

Deși într-o primă fază nu le recunoaște nici un merit, Maiorescu a dus mai departe acțiunea înaintașilor săi de scoaterea a societății românești de sub influența otomană și fanariotă. Întâlnim în scrierile și discursurile sale atitudini ferme de blamare a bizantinismului și fanariotismului prin care nu ezită să sublinieze rolul influențelor occidentale în procesul de înlăturare a modelului cultural întemeiat pe aristotelism, promovat de școlile grecești din țările române. Pentru gânditorul junimist influența apuseană poate avea și efecte perverse, iar evoluția culturii românești este un act al afirmării originalității și al creației naționale pe cale rațională.

În viziunea sa, cultura română modernă este organicist-istorică, întrucât ea include doar acele producții generate de instrumente culturale adecvate stadiului de evoluție socială. De aici o anumită contradicție a doctrinei maioresciene derivată din anularea oricărei valori a trecutului, or trecutul, tradiția și tot ce ține de aceasta sunt fundamentele evoluției organice. Pentru Titu Maiorescu orice trecut este validat numai în măsura în care concordă cu cerințe ale prezentului și ale viitorului, și simptomatică este atitudinea să față de ideile latiniste și etimologiste, în seama cărora punea deformările din procesul de edificare a civilizației române moderne. Trebuie spus cu claritate că el nu a negat originea latină a limbii și poporului român, dimpotrivă a susținut-o.

Din același unghi, Maiorescu respinge ideile lui Simion Bărnuțiu despre edificarea societății românești moderne prin normele dreptului roman, argumentul fiind necesitatea de sincronizare cu spiritul modern: „Nu, nu aceste sunt «tablele dreptului național» al românilor, și vai de națiunea noastră dacă conducerea ei s-ar

⁶ M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 457.

inspira vreodată de asemenea principii. În contra lor trebuie să apelăm la adevarul nestrămutat și să le spunem că regenerarea noastră nu poate începe decât în spiritul culturii moderne, iar nu prin reacțiune la dreptul roman, și cu atât mai puțin prin rătăcirea la idei barbare ce niciodată nu au fost realizate în acel drept.⁷ Concepția sa este clară: dezvoltarea societății românești este oportuna doar dacă ea se sincronizează la principiile vieții moderne.

A respins Maiorescu cultura latină sau a negat virtuțile ei în societatea modernă? Nicidcum, și elocvent rămâne studiul său *Pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în gimnaziu?* publicat în 1864, o demonstrație a rolului însușirii limbii latine în educarea gândirii elevilor. Așadar, limba latina este un instrument de formare. Pentru evoluția societății române moderne temeiul îl dă cultura clasică modernă și nu cea latină, chestiune elementară, numai că ea căpăta la români o altă dimensiune datorită căutării continue de repere în evoluția lor specifică într-un context geopolitic ostil afirmării identității naționale românești. Maiorescu a pledat pentru dezvoltarea națunii române pornind de la oportunități ale timpului său și nu prin recurs la modele anacronice.

Dacă se studiază activitatea lui se poate observa cu ușurință consecvența în a veșteji orice derogare de la cerințele culturii moderne, ce ar împiedica ridicarea culturii române la nivelul culturii europene. Dovada este recursul la termenii cultură, civilizație, modern, european, deși el, logicianul, nu le definește conținutul, și nu discută prea des despre modern sau european. Valorile culturii moderne sunt preeminente în orice abordare a culturii române, altfel spus, despre cultura română din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu se poate vorbi decât în cadrele culturii moderne. Parcurgerea textelor maioresciene relevă conceperea culturii moderne ca fundal pentru studiul culturii române. De altfel, nu întâlnim în opera mentorului Junimii prea multe idei despre modernitate.

Să exemplificăm idei maioresciene despre cultura modernă și cultura română. Întâi, cultura națională nu înseamnă imitație, ci creație originală, exigență cerută de Maiorescu după aproape o jumătate de secol de traduceri și de imitații, care după 1859 nu mai puteau fi tolerate, întrucât mai ales tinerii instruiți în Apus puteau crea o mentalitate dăunătoare asupra mijloacelor de creare a noului trend social și național: „Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărete ale culturii moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai forme de deasupra ale civilizației, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista.”⁸

Maiorescu reține scrierii din trecutul nostru cultural modern, a căror oportunitate nu o neagă. El nu cere anularea unor lucrări ci doar le surprinde erorile ce pot afecta spiritul public dintr-o cultură lansată pe drumul modernizării. Lucrarea lui Petru Maior despre începutul românilor în Dacia, *Lexiconul de la Buda*,

⁷ Titu Maiorescu, *Opere*, I, ediție, note, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, studiu introductiv de Eugen Todoran, București, Editura Minerva, 1978, p. 471.

⁸ *Ibidem*, p. 147.

Tentamen criticum in linguam romanicam sunt, după criteriile maioresciene, inacceptabile pentru o cultură modernă, citorită din opere originale. Maiorescu face responsabile lucrările amintite pentru modul eronat de înțelegere a modernității: „Direcția falsă odată croită prin cele trei opere de la începutul culturei noastre moderne, inteligența română a înaintat cu ușurință pe calea deschisă, și, cu același neadevăr înălăuntru și cu aceeași pretenție în afară, s-au imitat și s-au falsificat toate formele civilizației moderne.”⁹ Aserțiunea maioresciană expune mai mult un construct ideologic atât timp cât lipsește cu desăvârșire o analiză aplicată a relației dintre cele trei opere și imitarea civilizației moderne, cu exemplificări din scrieri și acțiuni ale elitei românești generate de conduită coriferilor Școlii Ardelene. Aceasta nu înseamnă nicidecum că Maiorescu nu are dreptate în ce privește calitatea civilizației române moderne din perioada de dinainte de Unirea din 1859.

În schimb, în *Observări polemice* (1869) autorul descrie falsa evoluție modernă „prin raportul în care scriitorii noștri pun cultura occidentală cu propria noastră cultură.

Pe treapta dintâi noi căutăm numai să imităm. Recunoaștem superioritatea străină, însă ne dăm aerul a păși tot în direcția ei și a ajunge cât de curând, și, confundând extensiunea cu intensitatea și cantitatea cu calitatea, ne grăbim a arăta rezultatele dobândite.¹⁰ Mostre de lucrări românești, imitații ca tip de redactare sunt aduse în prim-plan de sagacele critic, de pildă *Lepturariu rumânesc*. Maiorescu vorbește tot timpul de imitație care nu este definită în nici un fel, adică nu este foarte clar dacă imitația în cultură este furt intelectual. Așa cum se degajă din scrierile sale, imitația se referă mai mult la modele de producții culturale preluate, cum este și cazul lucrării profesorului bucovinean — o carte de lectură asemănătoare există în gimnaziiile austriece.

Maiorescu a sesizat rolul deosebit de important al literaturii în perioada de edificare a civilizației române moderne. Inovația, noul, progresul, sincronizarea, modernizarea apăreau prioritar în literatură, încât literatura a devenit factorul ideologic cel mai important, cu deosebire prin vehicolul reprezentat de presă. Unificarea românească se făcuse înainte de unificarea politică, prin cultură și, în primul rând, prin toate genurile literare. De aceea, mentorul Junimii și-a îndreptat spiritul său critic asupra literaturii și scriitorilor, jurnaliștilor, așa cum o face și Eminescu la rândul său.

Cultura modernă este o cultură a echilibrului, a stabilității, și spre aceste dimensiuni trebuie să tindă cultura română, dar atingerea lor nu poate fi făcută decât prin permanenta supraveghere a producțiilor culturale, criticii revenindu-i misiunea principală chiar și pentru orice început de cultură și cu atât mai mult când o cultură ființează într-o perioadă de tranziție: „Din momentul în care se recunoaște că suntem în tranziție, din acel moment se recunoaște legitimitatea criticii și se osândește lenevirea, care aşteaptă binele în viitor fără nici o luptă în care, văzând răul, îl măgulește cu speranța că se va îndrepta de la sine. De la sine

⁹ Ibidem, p. 150.

¹⁰ Ibidem, p. 120.

nu se îndrepează nimic în capetele unei generațiuni; căci orice cultură este rezultatul unei lucrări încordate a inteligenței libere, și datoria de a afla adevărul și de a combate eroarea se impune fără șovăire fiecărui om care nu se mulțumește cu existența sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă în sine, ce răsună la fericirea și la nefericirea națiunii din care s-a născut.¹¹ Iată, Maiorescu se înscrie în rândul teoreticienilor tranzitiei, iar scierile sale cuprind multe asemenea observații pertinente, care dispuse într-o anumită logică de argumentare și de prezentare a faptelor într-o lucrare, ar fi prezentat o contribuție românească la mult disputata problemă a strategiilor pe care ar fi trebuit să le adopte țările înscrise mai târziu pe calea modernizării.

Condiția principală a dezvoltării culturii naționale este dată de respectul adevărului; nimic nu se poate construi într-o societate modernă decât având la bază adevărul. Gânditorul român a impus adevărul — valoare absolută — ca un criteriu definiitoriu al culturii române moderne. Ridicarea la universalitate a culturii române este posibilă numai prin valorile ei edificate cu condiția respectării adevărului.

Nici măcar istoria proprie nu poate fi absolvită de adevăr și, în acest fel, Maiorescu susține actul critic, care înseamnă afirmarea adevărului. „Căci dacă istoria scrisă admite explicări, adevărul de realizat nu admite tranzacțuni. El neagă eroarea absolut, oricare ar fi fost motivele ei, precum se neagă în dezvoltarea omenirii orice popor care nu a știut să-și însușească elementele de cultură în timpul priincios.”

Prin urmare, din aceea că o stare de lucruri se poate explica istoricește nu rezultă că se poate justifica, și numai prin o raționare sofistică s-ar țăduce de aci un argument în contra criticii.¹²

Tranzitia la perioada modernă a pus cu acuitate chestiunea începutului, ce a devenit în timp o obsesie a tuturor grupurilor sociale. Cum trebuie să se facă dintru început modernizarea? Am văzut că preponderent acel început de modernizare s-a afirmat ca act de imitație, de traduceri din opere străine și, în mai mică măsură, efort de gădire și creație proprii. Se credea că aşa este orice început al unei noi societăți. Pentru Maiorescu însă orice început în cultură, indiferent de anvergura lui, este, indubitat, unul al creației și al originalității. Găsim la Maiorescu elemente pentru o teorie a începuturilor în cultură, întemeiată pe teza evoluției organice: „Dar, în genere, toată ideea aceasta are trebuință de o meditare mai strânsă. De câte ori se arată nulitatea unei lucrări literare, fie tratat științific, fie culegere de poezii, ni se obiectează: Nu descurajați! Toate începuturile sunt mici.

Toate începuturile sunt mici! Atârnă de la înțelesul ce se dă cuvântului mic. Dacă e vorba de cantitate, sau mai bine de extensiune, atunci e adevărat că începuturile sunt mici; dar dacă e vorba de calitate, de valoare intensivă, atunci toate începuturile sunt mari. Un început de cultură, în orice ram al ei s-ar întâmpla, trebuie să cuprindă întâi ceva ce nu a fost până atunci în viața publică a acelui

¹¹ *Ibidem*, p. 139.

¹² *Ibidem*, p. 140.

popor, dar al doilea, totdeodată, ceva ce poate servi de fundament pentru o clădire și urmare mai departe. Numai cu aceste două elemente este un început. Din cel dintâi se vede pentru ce la prima să ivire este mic, adică mic extensiv. În generația în mijlocul căreia se prezintă, află cu necesitate un număr mai mare de adversari decât de amici; fiindcă este o nouă combinare și percepțiune de forme ale viitorului, pe care numai spiritele eminente le pot înțelege și primi îndată; și aceste sunt în minoritate. Însă numărul cel mic de adepti crește din zi ce merge, și pe când în scurta actualitate domnește eroarea învechită, ideilor de reformă li se păstrează o viitorime fără margini.

Dar pentru ca această continuare în viitor să se întâmple, începutul cel mic la întindere a trebuit să fie mare prin adevărul ce-l cuprinde, prin valoarea energetică, ce-i dă putere de a rezista și, biruind greutățile timpului, a produce sirul neîntrerupt de forme noi de viață.

La erorile contemporane se observă tocmai contrariul. Corul de apologisti în cantitatea lui stă în proporție inversă cu valoarea dinlăuntru a obiectului lăudat, și soarta prea blandă, fiindcă a rezervat nulităților disprețul uitării în viitor, le mânăgâie cu parfumul ieftin al linguisirilor majoritatii contemporane.

Prin urmare, obiecțiunea cu începuturile cele mici este sofistică în aceea că se folosește de cuvintele tezei adevărate: toate începuturile sunt mici (în cantitatea adeptilor, dar mari în valoare), pentru a-i substitui înțelesul absurd că toate începuturile pot fi mici în valoare și mari în adepti.

Asemenea încercări nu sunt nici un început, ci sunt timp pierdut, și toată cifra partizanilor nu le poate da viața dinlăuntru, ce le lipsește de la naștere.¹³ Rămâne ca un studiu special să aprofundeze acestei idei maioresciene de maximă actualitate pentru tranziția pe care o parcurgem astăzi în România.

Pentru că românii nu dispun de o forță economică, Maiorescu concepe dezvoltarea conștiinței naționale în primul rând prin cultură: „Pentru ca un popor să nu rămână o simplă seminție etnografică, să devină națiune și stat, se cere, cum am zis, să și producă și să fie impresionabil pentru literatură, arte și știință, cari singure îi demarcă individualitatea intelectuală aptă de a constitui un stat durabil.”¹⁴ Criticul este obligat să constate superficialitatea actelor de modernizare exprimată de impresa că prin preluarea de idei și instituții din Occident români au creat deja cultura modernă, ceea ce, susține el, este fals. De aici fenomenul formelor fără fond, judecate drept primejdioase pentru evoluția modernă a României¹⁵.

¹³ *Ibidem*, p. 140–141.

¹⁴ Titu Maiorescu către Ioan Popazu, Iași, 7/19 ianuarie 1865, în Titu Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. V, (10/22 iulie 1864–7/19 noiembrie 1866), ediție îngranjată de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Editura Minerva, 1984, p. 130.

¹⁵ Iată ce scrie H.H. Stahl despre concepția lui Titu Maiorescu a formelor fără fond: „Ce este însă mai curios e felul în care Maiorescu vede viitorul ţării. El admite că va veni o vreme când cultura apuseană cea serioasă, «va veni» în țară la noi, fără să ni se spună pe ce cale și în ce mod se va introduce la noi «fondul» de temelie. Se teme însă că acest fond nu va putea îmbrăca formele potrivit lui, de vreme ce acestea se vor fi discreditat între timp în opinia noastră publică”, Henri H. Stahl, *Gânditori și curente de istorie socială românească*, Editura Universității din București, 2001, p. 131. Vezi și Constantin Schifirnet, *Civilizație modernă și națiune*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, capitolul *Titu Maiorescu*.

S-a spus că Maiorescu revine la idealul de umanitate universală modernă, preconizată de Herder¹⁶. Este adevărat că el a căutat puncte de sprijin pentru modernizarea culturii române în cultura europeană, a apărut autonomia valorilor universale promovate de știință și artă — adevărul, frumosul și binele.

Însă după reflecții asupra producțiilor culturale românești, criticul crede că deja s-a impus o nouă direcție în cultura română, cu adevărat modernă, întrucât s-ar fi renunțat la mijloacele inadecvate de edificare a culturii. Exegeza asupra lui Maiorescu a reținut mai puțin argumentarea acestuia în favoarea înțelegerii noii direcții a culturii și raportului dintre culturi sau cu un termen din antropologie, a aculturației culturale: „Îndată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înrăurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimeei culturii este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi totuș și de a formula idei pentru omenirea întreagă. Aflarea și realizarea lor a fost de multe ori rezultatul experiențelor celor mai dureroase; dar jertfa o dată adusă, ele se revarsă acum asupra omenirii și o cheama a se împărtăși de binefacerea lor îmbelșugată. La această chemare nu te poți împotrivi: a se uni în principiile de cultură este soarta *neapărătă* a fiecarui popor european. Întrebarea este numai dacă o poate face ca un soț de asemenea, sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpându-și și întărindu-și neatârnarea națională sau plecându-se sub puterea straină. Și această întrebare se dezleagă numai prin energia vieței intelectuale și economice a poporului, prin bunăvoiță și iuțeala de a înțelege și de a-și asimila cultura în activitate potrivită.”¹⁷ Cultura exprimă umanitatea, dincolo de contingentele individuale sau naționale, și, din acest motiv, este un bun universal și un factor de unificare europeană, iar români nu au cum să eludeze, dimpotrivă se cuvine să-și însușească. Desprinși din anacronismul otoman, români s-au găsit antrenați, datorită unor împrejurări internaționale, în sfera culturii și civilizației apusene. A da înapoi nu mai este posibil, pentru că orice altă opțiune, în contextul euopenizării globale din secolul al XIX-lea, nu putea duce decât la pierderea statalității și de aceea „trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea aceluia grad și a unei organizări politice potrivită cu el. Pentru aceasta se cere mai întâi o cultură solidă a claselor de sus, de unde pornește mișcarea intelectuală“.

Adoptarea instituțiilor apusene este asociată organic cu mentalității și conduite moderne care să nu accepte „formele unei spoiele de civilizație occidentală“.

Maiorescu ridică o întrebare asupra unei realități profunde: către ce timp istoric european se îndreaptă agenții sociali ai modernizării românești? Către cel al culturii și civilizației prezente sau spre cel al fazei de început al modernizării Europei apusene? Preluăm forme ale culturii din Franța de acum 300 de ani sau pe acelea din Franța secolului al XIX-lea? Răspunsul său este clar: „Români,

¹⁶ Vezi Simion Ghiță, *Titu Maiorescu și filosofia europeană*, Galați, Editura Porto-franco, 1995, p. 111. Același autor afirmă că Maiorescu „a creat un istorism nou — istorismul critic, activ și constructiv...”, *Ibidem*, p. 121.

¹⁷ Titu Maiorescu, *Opere*, I, ed.cit., p. 211.

anticipând formele unei culturi prea înalte, au pierdut dreptul de a comite greșeli nepedepsite și, depărtați din starea mai normală a dezvoltărilor treptate, pentru noi etatea de aur a patriarhalismului literar și științific a dispărut. Critica, fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orce jertfe și în mijlocul a orcător ruine trebuie împlântat semnul adevărului!“¹⁸

Dar cel mai rezistent argument în susținerea viziunii maioresciene asupra culturii moderne rămân activitatea sa de ctitor al unor importante instituții culturale — *Junimea*, „Convorbiri literare“ —, lupta împotriva stilului bombastic, a „beției de cuvinte“, susținerea unui grup compact de creatori dintre amintim numai pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici etc., descoperirea unor tineri cu înclinații reale spre meditația filosofică, prelegeri filosofice publice, cercetarea teoriilor ortografice pentru scrierea limbii române, cercetarea critică asupra culturii române, afirmarea unei direcții noi în cultura română. Toate exprimă un proiect cultural a cărui aplicare a impus valori reale și temeinice și, astfel, a fost integrată cultura română în cultura universală.

¹⁸ *Ibidem*, p. 212.